

Primerjalna književnost in literarna veda

Ob Chevrelovi *La Littérature comparée*, 1989

O mestu primerjalne književnosti v sestavu literarne vede komparativisti še po več kot sto letih njenega obstoja niso dosegli soglasja. Ker je poglobljena težava v tem, da se primerjalna književnost pač dotika in celo prekriva z drugimi disciplinami na področju raziskovanja literature, obstaja več poskusov, da bi jo povezali v sistem literarne vede. Tako jo npr. Konstantinović uvršča kot samostojno disciplino poleg literarne zgodovine, literarne teorije in literarne kritike, Remak poleg nacionalne, svetovne in obče literarne vede, medtem ko zahteva Wellek enotno literarno vedo, saj nasploh dvomi o upravičenosti obstoja posameznih disciplin, torej tudi o razmejljivosti in samostojnosti primerjalne književnosti.

Wellekovo, v praksi neuresničljivo zahtevo, ki jo je strokovna publicistika utemeljeno odklonila, lahko pustimo popolnoma ob strani. Sprašujemo pa se, kaj nudita oba druga modela.

Konstantinovićeva odločitev je takšna, da primerjalno književnost doda tradicionalni trojici zgodovina–teorija–kritika, s čimer se pa seveda na mah spremeni celotna zgradba literarne vede v nejasno formacijo. Sporen je predvsem odnos med dosedanjo trojico panog na eni strani in pridruženo primerjalno književnostjo na drugi strani, saj je očitno, da nova členitev krovne literarne vede poslej ne sestoji iz istovrstnih enot. Dodana primerjalna književnost namreč nima istega statusa kot navedena trojica, zato v tem sistemu učinkuje kot zasilen podaljšek, kot tujek. Zaradi tega je treba seveda njeno razmerje do literarne zgodovine, literarne teorije in literarne kritike še opredeliti.

V nasprotju s Konstantinovićem je Remakova sistematika bolj koherentna, saj je primerjalna književnost tukaj uvrščena v krog takih ved, ki se med seboj ne razlikujejo po tem, kakšen je njihov modus obravnavanja literature (zgodovinski, teoretičen ali kritičen), ampak kolikšen je njihov

4 Prvič obj.: *Primerjalna književnost*, 1990, letn. 13, št. 2, str. 45–51.

raziskovalni radij. Ta lahko obsega eno samo literaturo, več literatur ali pa literaturo Evrope oz. vsega sveta, z njimi pa se ukvarjajo nacionalna, primerjalna in svetovna literarna veda. (Obči literarni vedi avtor tako in tako ni naklonjen, ker je postal termin zavoljo prerazične rabe nejasen in ga je mogoče po potrebi zamenjati z drugim, denimo tudi s primerjalno književnostjo.) Med svetovno književnostjo (ne kot skupkom literarnih del, ampak kot svetovno literarno vedo) in primerjalno književnostjo obstajajo po Remaku razlike, ki so bodisi stopenjske (svetovna književnost ima npr. širši geografski in časovni okvir kot primerjalna književnost) ali načelne (primerjalna književnost raziskuje zveze literature z drugimi področji, ima lastno metodo in se ukvarja s primerjanjem).

Če prav premislimo, pa ni prepričljivega razloga, zaradi katerega bi morali razločevati med svetovno in primerjalno literarno vedo, saj se je pogosto težko opredeliti, ali konkretna raziskava sodi v eno ali v drugo vedo. Pomisleke zoper svetovno književnost kot posebno disciplino literarne vede najbolje potrjuje izkušnja, ki pove, da je taka disciplina razmeroma redek pojav in brez širše znanstvene tradicije.

Kar lahko potemtakem zares tehtnega postavimo ob sklop različnih (eno)nacionalnih literarnih ved, je primerjalna književnost. Z vso pravico jo lahko uvrstimo poleg niza ved, ki raziskujejo denimo špansko, nemško ali slovensko literaturo, se pravi, da jo postavimo ob hispanistično, germanistično, slovenistično in še kako drugo nacionalno literarno vedo.

Delitev literarne vede na literarno zgodovino, literarno teorijo in literarno kritiko dopolnimo torej z delitvijo vsaj na nacionalne literarne vede in primerjalno literarno vedo. Trdno jedro vsake izmed teh ved sestavljajo načeloma seveda vse tri možnosti raziskovanja literature: zgodovina, teorija in kritika. Tem trem temeljnim panogam je lastno, da druga od druge niso strogo ločene in razmejene, ampak da so med sabo v korelativnih odnosih. Ko že poudarjamo njihovo medsebojno povezanost in soodvisnost, opozarjamo še na okoliščino, da ta področja v posameznih vedah niso vselej in povsod enakomerno zastopana. Področje, ki običajno prednjači pred drugima dvema, teorijo in kritiko, je literarna zgodovina.

Ko je pred nekaj desetletji termin primerjalna literarna veda najprej pri Nemcih, nato pa še pri nas postopoma zamenjal primerjalno literarno zgodovino, kot se je na Slovenskem veda imenovala še pri Ocvirku, je novo poimenovanje ustrezalo nastalim raziskovalnim premikom, saj se je ob proučevanju zgodovinske razsežnosti literature močno okrepilo teoretično raziskovanje, ki je za nekaj časa celo odtegnilo veljavo zgodovinskemu. Ob teh spremembah pa je že tako dvomni termin primerjalna književnost postal še bolj nejasen. Če je sprva nastopal kot sinonim za primerjalno literarno

zgodovino, se je njegova raba kasneje samodejno prenesla na primerjalno literarno vedo in v tem novem, širšem pomenu ga pri nas običajno, vendar ne dosledno uporabljamo: kot univerzitetna študijska smer je primerjalna književnost ob literarni teoriji še vedno zgodovinska panoga.

Sicer pa raba tega termina tudi drugod ni enotna. Nemška primerjalna književnost se danes imenuje *Vergleichende Literaturwissenschaft* ali *Komparatistik*, nikakor pa ne *Vergleichende Literatur*, kajti ta nemški termin se je pojavil pred več kot sto leti samo za kratek čas in se v njihovi terminologiji ni zasidral. Pač pa uporabljajo nekateri nemški komparativisti (M. Gsteiger, M. Fischer) kar izvirno francosko obliko *littérature comparée*, vendar le takrat, ko z njo zaznamujejo t. i. francosko šolo.

V Franciji pa je seveda *la littérature comparée* kratko in malo vsesplošni termin. Vseh sedem priročnikov, ki so nastali v zadnjih šestdesetih letih, ima to besedno zvezo v naslovu: štirje se imenujejo *La Littérature comparée* (Van Tieghem ¹1931, ⁴1951; Guyard ¹1951, ⁶1978; Pichois & Rousseau ¹1967, ²1968; Chevrel 1989), dva sta naslov nekoliko spremenila v *Qu'est-ce que la littérature comparée* (Brunel & Pichois & Rousseau 1983) oz. *Précis de littérature comparée* (ur. Brunel & Chevrel, 1989), le pri enem je avtor v naslovu dodal še občo književnost, torej *Littérature générale et littérature comparée* (Jeune 1968).

Enodušna uporaba izraza pa seveda še ne pomeni, da gre pri vseh avtorjih za isti pomenski obseg pojma; nasprotno, primerjalna književnost danes kratko in malo ne more biti tisto, kar je bila pred šestdesetimi leti. Velike spremembe, ki so povezane z njenim močnim razraščanjem, je takrat predvidel že Paul Van Tieghem, ko je tej, kakor jo imenuje, francoski vedi s sijajno preteklostjo v uvodu k svoji knjigi preroško naznanil razsežno prihodnost. V tej prihodnosti, ki je medtem postala sedanjost, je izšel nov priročnik, ki uvaja predvsem frankofone bralce v bistvena vprašanja primerjalne književnosti: poleg obširnejšega dela, ki ga je uredil skupaj s Pierrom Brunelom, je Yves Chevrel l. 1989 v zbirki *Que sais-je?* objavil knjižico s tradicionalno preprostim naslovom *La Littérature comparée*.

Spoznanje, da znanstvena dela v nekaj desetletjih zastarajo, se najbrž nikjer tako dosledno ne uresničuje kot ravno v tej knjižni zbirki francoske založbe Presses Universitaires de France. V njej se namreč pod isto številko in istim naslovom čez čas pojavi popolnoma drugačen tekst novega avtorja, kar pomeni, da je delo prvotnega pisca tako rekoč nepreklicno odstranjeno s knjižnega trga.

Yves Chevrel, ki je svojo *La Littérature comparée* objavil kot obnovljeni 499. zvezek zbirke, je očitno želel omiliti kočljivost takšnega izganjanja prejšnjega avtorja, zato je v uvodu zapisal, da njegova knjižica sicer zamenjuje, ne pa tudi nadomešča večkrat ponatisnjeno istoimensko knjižico

F.-M. Guyarda iz l. 1951. Guyard, naprošen za spremno besedo, na piščevo ljubeznivo gesto spretno odgovarja s pohvalo, češ da ne gre za zamenjavo, kajti pri zamenjavi prihajajoča straža pač samo posnema gibe odhajajoče, medtem ko je Chevrel ustvaril nekaj drugačnega in je to delo dobro opravil. Guyard potemtakem poudarja različnost med svojim in Chevrelovim tekstom, kar razlaga kot posledico dejstva, da se je primerjalna književnost v zadnjih desetletjih ne samo močno razrasla, ampak tudi precej spremenila.

Sicer pa založba Guyardovega priročnika ni umaknila v njegovi prvotni podobi, ampak potem ko je avtor vnesel vanj nekaj sprememb. Odstranil je bibliografijo, zavoljo očitkov, da je delo frankocentrično, pa je izločil tabele, ki kronološko ponazarjajo raziskanost usode velikih francoskih (ne pa tudi drugih) pisateljev v posameznih evropskih deželah, in je namesto opuščениh preglednic in bibliografije objavil imensko kazalo. V zadnjih dveh izdajah, peti in šesti, pa je celo umaknil znameniti predgovor svojega učitelja J.-M. Carréja, v katerem je ta primerjalno književnost v vantieghemovski tradiciji opredelil kot vejo literarne zgodovine, ki raziskuje dejansko obstoječe mednarodne duhovne zveze med avtorji in deli različnih literatur. Umik je bil pomenljiv, saj gre za odmevno besedilo, ki je sprožilo v začetku petdesetih let spor o nalogah primerjalne književnosti, iz katerega se je nato izcimila podoba o dveh t. i. šolah, francoski in ameriški. Nasproti Guyardovi knjižici in posebej Carréjevemu programu je namreč René Wellek postavil svojo, drugačno zamisel o tej literarni vedi.

Kljub postopni preobrazbi, ki pa ni prinesla bistvenih sprememb, je Guyardova knjižica ostala ujeta v ris t.i. klasične francoske primerjalne književnosti, ki jo je začrtal že Paul Van Tieghem l. 1931. To posredno potrjuje Guyardova izjava, da ni ne mogel ne hotel sprejeti vseh (verjetno modernejših) sugestij svojega učenca R. Lauerjata, ki mu je pomagal posodobiti tekst za šesto izdajo. Nove knjige o primerjalni književnosti pa tako ali tako ni hotel in najbrž tudi ni mogel napisati.

Kritika je že l. 1951 ob izidu Guyardovega priročnika, ki časovno sovpa da s četrto in hkrati zadnjo, posmrtno izdajo *La Littérature comparée* Paula Van Tieghema, ugotovila, da je Guyard od njega močno odvisen, da je ponostavil njegova dognanja in da je sodil o vedi ne s stališča sedanjosti ali prihodnosti, temveč preteklosti. Guyardova knjižica torej ni zamenjala ali celo nadomestila Van Tieghemove, ampak je v očeh nenaklonjene kritike obveljala le kot njena popreproščena adaptacija.

Kot delo, ki zares zasluži, da ga imamo za naslednika klasičnega Van Tieghemovega teksta, je po pravici obveljala šele *La Littérature comparée*, ki sta jo Claude Pichois in A.-M. Rousseau izdala l. 1967 pri isti založbi (Armand Colin), pri kateri je pred desetletji izšel Van Tieghemov priročnik. Za

knjigo Pichoisa in Rousseauja, ki je bila v nekaj letih prevedena v španščino, nemščino, nizozemščino in srbohrvaščino, je namreč značilno, da upošteva novejša pogleda na primerjalno književnost. Najbolj zgovorno priča o tem izredno precizna definicija vede, s katero avtorja proti koncu knjige povzemata svoje nazore:

Primerjalna književnost z metodičnim raziskovanjem podobnosti, sorodnosti in vplivov zblizuje bodisi literaturo z drugimi področji človekovega izražanja in spoznanja, bodisi literarne pojave in tekste med sabo, in sicer ne glede na njihovo morebitno časovno in prostorsko oddaljenost; pripadati pa morajo, tudi če so del iste tradicije, različnim jezikom in kulturam; to počenja z namenom, da bi jih bolje opisala, razumela in vrednotila.

Navedena razlaga, ki je v originalu umetelno izpisana v enem samem stavku, jasno izraža nova spoznanja in moderne odločitve, ki so stari šoli tuje. To pa je značilnost dobršnega dela knjige, zato je seveda pritegnila zanimanje literarnih znanstvenikov. Henryja Remaka je posebej navdušila njena odprtost do primerjalne književnosti drugih dežel, predvsem seveda Severne Amerike. Resnici na ljubo je treba povedati, da Remakovo navdušenje ni brez podlage, saj eden izmed bistvenih delov te definicije upošteva njegovo lastno formulacijo nalog primerjalne književnosti kot vede, ki ne raziskuje samo literature preko meja lastne dežele, ampak tudi odnose med literaturo ter drugimi umetnostmi in znanostmi.

Nikakršno naključje ni, da Chevrel v 1. poglavju svoje knjižice, naslovljenem *Definicije*, izhaja prav iz Pichoisove in Rousseaujeve celovite in moderne opredelitve primerjalne književnosti, ki jo v polnem obsegu citira, priznavalno komentira in povrh označi kot »zelo popolno«. To očitno povsem ustreza času, ko so se spori med obema šolama polegli, če že ne povsem prenehali.

Tuje delo (kot je naslovljeno 2. poglavje) je napisano v jeziku, ki ni bralčev lastni jezik; brano v izvorniku ali prevodu je manj znano od tistega, ki izvira iz bralčeve literature. Ko Chevrel razpravlja o prevajanju in prevodih, poudarja, da bi se morali komparativisti bolj posvetiti vprašanju, kako brati oz. raziskovati prevedeni literarni tekst. Omenja dve možnosti, ali preučevati več različic kakega prevedenega teksta v enem sprejemnem jeziku (npr. slovenske različice kake Mallarméjeve pesmi), ali pa prevode kakega teksta v več jezikih, seveda teksta, napisanega v jeziku, ki ga raziskovalec ne razume. To je včasih edina možnost, ki utre raziskovalcu pot k tekstu v težko dostopnem jeziku. Chevrel opozarja na znano dejstvo, da se prevajalec giblje med dvema skrajnostma, ki ju imenuje adekvatni in dinamični prevod. Prvi pač v največji meri upošteva tuji značaj izhodiščnega teksta,

medtem ko drugi kar se da močno vključuje prevedeni tekst v tradicijo, ki ga sprejema. – Kar se pa statusa prevedenega dela tiče, meni avtor, da nima popolnoma enakega kot izvirni tekst in da je njegov položaj na neki način paradoksen, saj je po eni strani odvisen od izvirnika, po drugi pa je sprožila njegov nastanek kultura tistega sistema, ki ga sprejema. – V tem poglavju je v posebnem odstavku govor o imagologiji, pomembnem delu komparativističnih študij, ki se ukvarja z raziskovanjem literarnih »podob« o drugih, tujih deželah.

Osrednje, najobsežnejše in hkrati najraznovrstnejše je 3. poglavje *Tveganja primerjalnega literarnega zgodovinopisja*, ki obsega kar trideset strani. Avtor poudarja, da se je to zgodovinopisje spreminjalo, saj je sprva raziskovalo predvsem binarne literarne odnose, kasneje pa je prevladala zahteva, naj obravnava celotnost literarnih pojavov. To idejo Chevrel zavrača in se zavzema za natančno opredelitev ciljev in metod ter za smotrno omejitvev raziskovalnega področja.

Med dosedanji primerjalnoliterarnozgodovinskimi realizacijami kritično pretrese obsežni projekt Primerjalna zgodovina literatur v evropskih jezikih. Opozarja na neenotnost njegove zasnove, ki se kaže v tem, da posamezna dela upoštevajo različna vodila, bodisi kronološki princip obdobj ali zvrstni princip ali zgodovino gibanj. Kar pa zadeva zgradbo teh zvezkov, gre v prvem, ki obravnava ekspresionizem, za niz razprav o posameznih nacionalnih literaturah, medtem ko kasnejši v večji meri upoštevajo sintetične študije, ki obravnavajo pojave, skupne več literaturam. – Ko se sprašuje o odnosih med nacionalno in primerjalno literarno zgodovino, ugotavlja, da se sicer dopolnjujeta, vendar je njuna poglobljena usmeritev drugačna: prvo zanimajo bolj avtorji in njihovo ustvarjanje, drugo bolj literarna dela in njihovo kroženje. – Chevrel posebej razpravlja o zgodovini literarnih zvrsti ter navaja nekaj del iz primerjalnega zgodovinopisja, ki zadevajo gledališče, pripovedno literaturo, manj pa pesništvo, saj upravičeno meni, da sodi njegovo raziskovanje bolj v okvir poetike.

V tem poglavju govori avtor kar na treh mestih o vprašanjih literarnozgodovinske periodizacije v širšem pomenu: na začetku obravnava terminološka vprašanja, kasneje probleme periodizacije, ki se mu zdi še posebej kočljivo početje, kadar gre za večnacionalni okvir, spet posebej pa spregovori o literarnih tokovih in gibanjih. Da razmerje med tema dvema pojmomoma ni razčiščeno, kaže primer realizma in naturalizma: ko govorimo o odnosu med naturalističnim in realističnim gibanjem, realizem ni samo gibanje, ki zaobseže tudi naturalizem, ampak je hkrati tudi nadzgodovinski tok.

Poseben razdelek je posvečen pojmomoma vpliv in recepcija. Potem ko pregledno razloži tri ključne pojme, recepcija, obzorje pričakovanja in zlitje

obzorij, zapiše, da se študije, ki se ukvarjajo z recepcijo, in tiste, ki se ukvarjajo z vplivi, dopolnjujejo in da slednje potrebujejo prve.

Ob koncu poglavja je govor o posrednikih, s čimer je avtor poimenoval vse, kar materialno in duhovno pogojuje kulturni proces, in v skladu s historiografsko naravnostjo tega poglavja obravnava zgodovino tiska, literarne kritike, prevodov in prevajalcev ter gledaliških režij.

Naslov 4. poglavja *Literarni miti* utegne nefrancoskega bralca na prvi pogled zavesti v zmoto, pa čeprav gre v resnici za tradicionalno področje primerjalne književnosti, ki ga je Van Tieghem pač imenoval *thématologie*, Nemci pa *Stoffgeschichte*.

Potem ko avtor razgrne terminološko zmedo, ki je na tem področju še posebej huda, opozori na nekatera relevantna dela iz znanstvene literature. Seveda ne more mimo Troussonove ugotovitve, da so nekateri miti, se pravi t. i. situacijske teme (kot npr. Antigona), zavoljo čvrstjšega fabulativnega temelja za dramatiko primernejše kot t. i. herojske teme.

Poglavitno pozornost posveča avtor vprašanjem, ki zadevajo raziskovanje mitov. Medtem ko se mu Lévy-Straussova formula za proučevanje literarnih mitov ne zdi primerna, sprejema plodnejši model o t. i. invariantah, ki so trdno jedro mita. Jean Rousset razločuje npr. pri mitu oz. temi o don Juanu tri invariante: smrt, skupino žensk in junaka, ki pride zavoljo ene izmed žensk v stik s smrtjo. – Chevrel ugotavlja, da so študije o mitih običajno diahronične, ker raziskovalca pač zanimajo spremembe, ki so jim zgodbe podvržene. Sprašuje se pa, če ne bi bile smotrne tudi sinhronične študije, denimo o tem, kakšen je v določenem trenutku položaj več mitov v enem ali več literarnih sistemih.

Svoje prepričanje o pomenu mita, vendar tokrat očitno ne v smislu teme, podkrepljuje z navedkom iz Nietzschejevega *Rojstva tragedije* (23. pogl.): »Brez mita [...] zgubi vsaka kultura svojo zdravo, ustvarjajočo naravno moč: šele z mitom obdan horizont zaključuje kulturno gibanje v celoto.«

Razmeroma obsežno 5. poglavje *Umetnostne forme: meje literarnega* uvaža razmišljanje, ali sodita vprašanji o razločevanju med literarnim in neliterarnim ter o odnosih med produkcijo tekstov in drugačnimi umetnostnimi izražaji v območje primerjalne književnosti, kajti razmerje med nacionalnim in tujim ni vedno v ospredju raziskovalčevega zanimanja. Razumna se zdi Chevrelova pomisel, da primerjalna književnost nima izključne pravice do obravnavanja teh vprašanj, pač pa je pomembno, da taka vprašanja postavlja. Dopušča celo možnost, da je njena vloga morda samo začasna in da jo bodo zamenjale druge vede.

Kljub temu pa naniza vrsto specifičnih nalog, ki se jih naj loteva prav primerjalna književnost, pa če gre za dvojico literatura – paraliteratura ali

pa za odnose med literaturo in drugimi umetnostmi. Pri slednjem se mu zdi pomembno razpravljati o problemih: kako obravnava literatura druge umetnosti (npr. opisi slik in risb v Huysmansovem romanu *À rebours*) in njihove izvajalce (umetniški romani in drame, npr. Rollandov roman *Jean-Christophe*, Goethejeva drama *Tasso*), kako nudi literatura motive, snovi in teme drugim umetnostim za slike, kipe, opere, filme itd., kako literatura opisuje vizualno ali avditivno izkušnjo, ki je bralec nima, ker ne gre za resnično obstoječe, ampak fiktivne slike ali glasbena dela (npr. Elstirjeve slike in Vinteuilova sonata v Proustovem *Iskanju izgubljenega časa*); najtežje vprašanje pa je, kako literatura in druge umetnosti uporabljajo postopke, ki niso samo nujno različni, ampak tudi podobni.

Aktualno je vprašanje o odnosih med literaturo in filmom oz. televizijo. Chevrel opozarja na to, da je status filmske priredbe glede na izvirni tekst analogen statusu prevoda. Zdi se mu nujno, da recepcijske študije zato upoštevajo tudi ekranizacije literarnih del, saj filmske oz. televizijske upodobitve močno opredeljujejo njihovo sprejemanje.

Ko se ob koncu poglavja, potem ko je obravnaval odnos predvsem med literaturo in glasbo, sprašuje o totalni umetnosti, ugotavlja, da je to vprašanje še odprto. Gre namreč za to, ali medsebojnemu povezovanju umetnosti najbolj ustreza gledališki okvir, ali pa je idealni kraj za spajanje umetnosti vendarle literarni tekst, ki se lahko realizira samo v ustvarjalčevi oz. bralčevi glavi.

V 6. poglavju *Primerjalni poetiki naproti?* avtor uvodoma ugotavlja, da primerjalna književnost nima svoje lastne teorije teksta, pač pa da jo zanima novejši pojem intertekst. Potem ko je obravnaval razne omejitve oz. pravila, ki opredeljujejo literaturo in ki so na področju pesništva pač najmočnejše, saj se tukaj spajajo jezikovne in zvrstno-oblikovne omejitve, se sprašuje o možnosti primerjalne poetike. Meni, da se jo da morebiti odkriti v soočanju zahodne in (daljno)vzhodne poetike. Hkrati pa že opozarja, naj bo raziskovanje primerjalne poetike širše, saj se svetovna književnost ne suče samo okoli vzhodno-zahodne osi.

Ko obravnava različne poetike (gledaliških predstav, prostora), posveča posebno pozornost poetiki pripovedi kot poglavitnemu področju sodobnega raziskovanja, tako da predstavi nekaj temeljnih naratoloških del.

Pri sklepnem, neoštevilčenem poglavju gre za *Prihodnost discipline*, ki je hkrati nepogrešljiva in utopična; čeprav pokriva obsežno območje, to ni neomejeno, poleg tega pa ima tudi svoja raziskovalna težišča. Ta trenutek komparativisti ne morejo predložiti svoje teorije literature, in ker nimajo lastne teorije o raziskovalnem predmetu, raje govorijo o posebni metodi. Komparativist je sicer zakoreninjen v svoji kulturi, vendar nujno vstopa v

odnose z drugimi kulturami, kar je porok za njegovo sposobnost, da dojame različnost in relativnost človekovega vedenja.

Sklepno poglavje zaključí avtor z vznesenim zunajznanstvenim razpravljanjem ne o prihodnosti primerjalne književnosti kot literarne vede, ampak komparativistične etike, ki da je etika odkrivanja. Parafrazirajoč Sartra zagotavlja, da za primerjalno književnost ni zaprtih vrat in da pekel ne morejo biti drugi. Poglavitna ambicija primerjalne književnosti je oblikovati moderni humanizem, ki ceni vsakršen izraz človekovega duha. Tri večno grozeče nadloge – nacionalizem, nestrpnost in rasizem – temeljijo namreč na zaničevanju drugega, kar izhaja edinole iz nevednosti. Itd. Avtor upa, da stojimo morda na začetku humanizma, ki bo (končno) planetaren ...

Chevrelovo delo zaključuje *Bibliografija*, ki v prvem razdelku navaja deset izbranih del o primerjalni književnosti, nastalih v zadnjih dveh desetletjih: poleg Mednarodne bibliografije o zgodovini in teoriji komparativistike (1985), dveh nemških knjig in ene slovaške v angleškem prevodu je navedenih sedem francoskih del, med njimi kar tri Étiembleve. Drugi razdelek upošteva kongresne zbornike in nekaj revij, tretji pa bralca napotuje na nekatere obsežnejše bibliografske sklope znotraj posameznih poglavij v knjigi.

Kot pomanjkljivosti knjige štejemo dejstvo, da nima osebne kazala in da jo kazijo nekatere tiskarske površnosti.

Celotna Chevrelova knjižnica seveda potrjuje misel, ki jo je avtor v prvem poglavju izrečno poudaril: primerjalna književnost dandanes ni več disciplina literarne zgodovine, saj vključuje poleg nje tudi druge panoge, denimo primerjalno poetiko in raziskovanje zvez med umetnostmi. Primerjalna književnost je potemtakem ena izmed literarnih ved in ena izmed poti, kako se približati literaturi.

Da imamo pred sabo jasno predstavitev starih in novih metod, podatkovno in problemsko bogato delo, je tako in tako že ugotovil F.-M. Guyard, čigar knjižico je zamenjala Chevrelova v enako skromnem, na 128 strani določenem obsegu, ki ga narekuje enotna oprema zbirke *Que sais-je?*. Sicer se pa Chevrel večkrat sklicuje na obsežnejše delo enajstih avtorjev *Précis de littérature comparée*, ki je izšlo prav tako l. 1989; v njem ni samo podpisan kot sourednik, ampak je zanj tudi napisal dve obsežni študiji.